

Karaköy (Galata) Köprüsü'nü Kim Yaptırdı?

Ali Akyıldız

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Bu makalede, 1845 yılında Karaköy ile Eminönü arasında yaptırılan ve bugüne kadar oluşmuş olan literatürde Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan'ın eseri olduğu ifade edilen ahşap köprünün bânisi sorunu üzerinde durulacak; konuyla ilgili literatürde yer alan bilgiler dönemin birinci kaynakları bağlamında değerlendirilecektir. Ancak, sorunu incelemeye başlamadan önce köprüyle ilgili bilgilerimizi sağlam bir zemine oturtmak konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

Karaköy ile Eminönü arasında kurulan bu ilk köprü, halk arasında *Büyük Köprü*, *Karaköy Köprüsü*, *Yenicami Köprüsü*, *Valide Köprüsü* veya II. Mahmud'un 1836 yılında Unkapanı ile Azapkapı arasında yaptırttığı Hayratiye (Mahmudiye, Azapkapı, Unkapanı veya Kasımpaşa) Köprüsü'ne kıyasla da *Cisr-i Cedid* adlarıyla anılırdı.¹ Bu iki yaka arasındaki yolcu trafiği gayet yoğun olduğu ve kayıklarla yapıldığı için kötü havalarda bazen ulaşımda sıkıntılar yaşanır bazen ölümlü kazalar meydana gelir; ulaşım zorlukları,

.....

1 Mehmed Raif, *Mir'at-ı İstanbul*, İstanbul 1314, I, 469.

İstanbul ticaretinin yoğunlaştığı Galata ve Eminönü'ndeki tüccarları olumsuz etkilerdi.

Bu yüzden burada bir köprü yapılması durumunda belirlenecek geçiş ücretini ödemeye hazır olduklarını belirten tüccar ve halktan gelen istekler doğrultusunda bir fizibilite çalışması yapan Kapudan-ı Derya Halil Rifat Paşa, inşa edilecek köprünün bir maketini hazırlatıp konuyu hükümetin gündemine getirir. Hazineye kazanç sağlaması için ücretli olarak planlanan ve 15-20.000 lira arasında bir meblağa inşa edilebileceği hesaplanan köprünün, yaklaşık iki yıl içerisinde kendisini amorti edebileceği öngörülür. Sultan Abdülmecid'in 17 Nisan 1844 (28 Rebiülevvel 1260) tarihli bir iradesiyle, yeni köprünün fırtınalardan zarar görmemesi için dubalar üzerine oturtulması, orta kısmının gemilerin geçebilmeleri için açılıp kapanır bir biçimde yapılması ve trafiğe açıldıktan sonra da tamir, bakım ve işletmesinin Tersane tarafından gerçekleştirilmesi kararlaştırılır.²

Bu karardan yaklaşık bir buçuk yıl sonra Tersane'de hazırlanan parçalar getirtilerek yerine monte edilir ve 21 Kasım 1845 (21 Zilkade 1261) tarihinde padişah ile ileri gelen devlet adamlarının Karaköy tarafından Eminönü'ne geçmeleriyle köprü insan ve araç trafiğine açılmış olur. İlk üç gün halktan geçiş ücreti alınmadığı gibi, köprünün inşasında emeği geçenler de ödüllendirilir;³ ayrıca, köprü geçiş ücretleri, çalışanların sayısı ve alacakları maaşlar da ayrıntılı olarak belirlenir.⁴ İnşasına dair olan iradeye uygun olarak önceleri

2 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade, Mesail-i Mühimme (İ.MSM), 25/651.

3 24 Aralık 1845 (24 Zilhicce 1261), *Takvim-i Vekayi*, nr. 295, s. 2; M. Hüdayi Şentürk, "Şeyh Mehmed Murâd-ı Nakşibendî ve Vekayinamesi", *İstanbul Araştırmaları*, İstanbul 1997, I, 58-59.

4 Köprüde istihdam edilecek görevli sayısı, maaşları, köprü geçiş ücretleri ve iki köprü arasında demir atacak gemilerden alınacak ücretler için bkz. BOA, İrade, Meclis-i Vâlâ (İ.MVL), 71/1353. Ücret hususu kapitülasyonlardan dolayı yabancı uyruklu tüccarları ve dolayısıyla devletleri de ilgilendirdiği için bu konuda onların da olurunun alınması gerekiyordu. Avusturya'nın bu konuda olumlu cevap verdiği anlaşılıyor (27 Ağustos 1846/5 Ramazan 1262, BOA, İrade, Hariciye [İ.HR], 36/1668). Ancak, İngiltere sefreti bu tarifeye itiraz etti. İngilizlerin itiraz noktaları için bkz. 30 Aralık 1845, BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO), 209/43, lef 5; 209/46, lef 3.

Tersane tarafından işletilen ve zaman zaman da bazı sorunlarla gündeme gelen Galata Köprüsü,⁵ 26 Nisan 1849 (3 Cemaziyelâhir 1265) tarihinde yıllık belli bir bedel karşılığında Ali Ağa isimli bir girişimciye ihale edilir.⁶

Köprünün inşası süreciyle ilgili bilgi verdikten sonra şimdi esas problemin incelenmesine geçebiliriz. İnşasından yaklaşık 50 yıl sonra Mehmed Raif'in kaleme aldığı *Mir'at-ı İstanbul* başlıklı eser ile başlayıp günümüze kadar geçen süre içerisinde Galata Köprüsü'nden bahseden hemen her kitap, makale ve yazıda bu eseri Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan'ın yaptırdığı ifade edilir. Esasında bu bilginin bir yakıştıma ile başlayıp daha sonra sağlam ve şüphe edilmez bir veriye dönüştüğü anlaşılıyor. Öncelikle sorunu ortaya koyarak konunun literatürde ele alınış biçimine bir göz gezdirmekte yarar vardır. Bu kabulün yaygınlaşmasında Mehmed Raif'in *Mir'at-ı İstanbul*'da verdiği şu bilgilerin muhtemelen önemli bir rolü vardır:

“Galata'nın gündün güne tebeyyün eden ehemmiyeti ve ba-husus kesbettiği umran İstanbul ile bu mevki arasında bir rabita bulunmasını iktiza ettirmişti. Sultan Mahmud Han-ı Adlî hazretleri 1253 sene-i hicriyyesinde Azap Kapısı ile Unkapanı arasında sâbih bir köprü inşa ettirmişlerdir ki, bugünkü günde *Cisr-i Atik* nâmıyla nâmdar olan köprü mezkûr köprüdür. Bunu müteakip 1260 sene-i hicriyyesinde *Sultan Abdülmecid Han hazretlerinin ahd-i saltanatlarında vâlide sultan tâbe serâhu hazretleri dahi ikinci bir köprünün*

.....

5 Talimat ve ücret tarifesine rağmen, köprü geçiş ücretleri konusunda zaman zaman keyfiliklerin yaşandığı ve görevlilerin bozuk havalarda ücretin iki katını aldığı yönünde bazı iddiaların bulunduğu anlaşılıyor (9 Aralık 1847/1 Muharrem 1264, BOA, İrade, Dahiliye [İ.DH], 163/8446). İlgilileri çağırarak iddiaları araştıran Kapudan Paşa Halil Rifat Paşa, böyle bir olayın yaşanmadığını; ancak, bazı yolcuların geçiş parasını vermeksizin ve bazılarının da bir kısmını ödeyerek savuştuğunu belirtir (21 Aralık 1847/13 Muharrem 1264, BOA, İ.DH, 163/8523).

6 Köprünün işletme imtiyazı, yıllık 1.950.000 kuruş karşılığında ve 500 kuruştan büyük onarımlar Tersane Hazinesi'ne ait olmak kaydıyla üç seneliğine sarraf Bedros'un kefil olduğu Ali Ağa'ya ihale edilir. İhalenin ayrıntıları için bkz. BOA, İ.MVL, 140/3873.

vücutuna lüzum görmeleriyle el-yevm Cisir-i Cedid denilen sâbih köprüyü Karaköy ile Balıkpazarı arasında inşa ettirmiştir".⁷

Bezmiâlem ve yaptırdığı hayır eserleriyle ilgili en geniş araştırmayı yapmış olan Hüdayi Şentürk, konuyla ilgili görüşlerini "daha sonraları bu köprünün [Hayratiye Köprüsü] ihtiyacı karşılayamaması üzerine Bezmiâlem Valide Sultan, ikinci bir köprünün inşası lüzûmunu kavrayarak Karaköy ile Gümrük-emîni (daha sonra Gümrük-önü, bugün Eminönü) arasında 'mürûr u ubûr'un en yoğun olduğu ve takriben bugünkü köprünün bulunduğu mahalde, ahşab dubalar üzerinde 'sâbih' bir köprü yaptırdı (1260/1844)"⁸ şeklinde aktarır.

Boğaz ve Haliç köprüleriyle ilgili bir kitap yazan İsmet İlder, köprüyle ilgili bilinenleri yineleyerek "Bezmi âlem Valide Sultan 1845'te bir köprü yaptırmayı kararlaştırdı";⁹ yine köprülerle ilgili bir eser kaleme alan İsmail İşmen de, "1845 yılı İstanbul için tarihî yönden çeşitli olayların sahnesi oldu. Bir kez daha korkunç yangınlardan biri şehrin büyük bir kısmını kasıp kavurup kül etti. Sonra Bezmi Âlem Valide Sultan'ın çabasıyla bir hayır işi olarak bugünkü Galata Köprüsünün yerindeki ilk köprü hizmete açıldı" şeklindeki ifadeleriyle köprünün valide sultan tarafından inşa edildiğine vurgu yaparlar.¹⁰

Galata köprüleriyle ilgili renkli-görselli bir kitap yazan Burçak Evren, "1836'da II. Mahmut tarafından Haliç üzerine yapılan Hayratiye (Cisir-i Atik, Mahmudiye) Köprüsü gelişen ve kalabalıklaşan İstanbul'un ihtiyacını karşılayamaz duruma gelince bu kez oğlu

7 Mehmed Raif, köprülerin vasıflarını da açıklar: "Cisir-i Cedid, mürûr u ubûrun en kesretli bir mahalline vaz olunmuştur ki تنها kaldığı heman yok gibidir. Cisir-i Atik ise Cisir-i Cedid'e nisbetle daha geniş olarak inşa edilmiştir. Mevki-i iktizası cihetiyle âbirini o kadar çok değildir" (*Mir'at-ı İstanbul*, İstanbul 1316, I, 469).

8 M.H. Şentürk, "Bezmiâlem Vâlide Sultan'ın Hayatı ve Eserleri", *İstanbul Araştırmaları*, İstanbul 1998, VI, 40.

9 İsmet İlder, *Boğaz ve Haliç Geçişlerinin Tarihçesi*, Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası, [Ankara] 1988, s. 92.

10 İsmail İşmen, *İnsanlar ve Köprüler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1972, s. 455.

Abdülmecit (1839-1861) ve Bezmi Alem Valide Sultan tarafından yeni bir köprü yaptırma işi gündeme geldi” diyerek Bezmiâlem Valide Sultan’ın yanına oğlunu da ilâve eder.¹¹

Necdet Sakaoğlu ise, “İstanbul ve Galata ticaret merkezleri arasındaki ilişkiyi kolaylaştırmak için ikinci köprü, Bezm-i Âlem Vâlide Sultan tarafından, yine Tersâne’ye yaptırılmıştır. 1845’te Sultan Abdülmecid’in hizmete açtığı bu yeni köprüye Galata Köprüsü, Vâlide Köprüsü, Cisir-i Cedid, Karaköy Köprüsü gibi adlar verilmiş” olduğu şeklindeki ifadeleriyle *Mir’at-ı İstanbul*’daki bilgileri esas alır.¹²

Fahri Çoker, “ilk köprüye ‘Cisir-i Atik’ denilmesine karşılık ‘Cisir-i Cedit’ denildiği gibi inşa masraflarının Padişahın annesi Bezmiâlem Valde Sultan tarafından karşılanmış bulunmasından kinaye olarak ‘Valde Köprüsü’ diye de anılmıştır” ifadeleriyle Galata Köprüsü’yle Bezmiâlem Valide Sultan arasında ilişki kurar.¹³

19. yüzyıl İstanbuluyla ilgili bir monografi kaleme alan Zeynep Çelik, 1838’den sonra Galata’nın hızla gelişip bir ticari merkez haline geldiğini belirttikten sonra “ilk Galata Köprüsü’nü 1845’te Sultan II. Mahmud’un annesi Bezmialem Valide Sultan yaptırdı. 500 metrelik bu ahşap yapı kente on sekiz yıl hizmet etti” şeklinde, Sultan Abdülmecid’in annesi ve Sultan II. Mahmud’un eşi olan Bezmiâlem’i yanlışlıkla II. Mahmud’un annesi olarak niteler;¹⁴ aynı yanlış bilgi Zeynep Çelik’e dayandırılarak Doğan Kuban tarafından da tekrarlanır.¹⁵

•••••

11 Burçak Evren, *Galata Köprüleri Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1994, s. 63.

12 Necdet Sakaoğlu, “Haliç Köprülerinin Kısa Tarihi”, *Galata Köprüsü*, haz. Refik Durbaş, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 11.

13 Fahri Çoker, “Haliç Köprüleri”, *Galata Köprüsü*, haz. Refik Durbaş, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 74.

14 Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1996, s. 116; *The Remaking of Istanbul. Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century*, University of Washington Press, Washington 1986, s. 88.

15 Zeynep Çelik’i kaynak gösteren Doğan Kuban da bu yanlışını yineler: “Eminönü ve Karaköy arasındaki meşhur Galata (veya Karaköy) Köprüsü 1845’te II. Mahmud’un annesi Bezmiâlem Sultan tarafından yine ahşap

Yabancı literatür de bundan farklı değildir. Nitekim, Osmanlı kadınıyla ilgili bir kitap kaleme almış olan Fanny Davis de Eminönü'ndeki bu köprünün Bezmiâlem Valide Sultan'ın hayır eserlerinden birisi olduğunu;¹⁶ yine, J. H. Mordtmann da *Encyclopaedia of Islam*'ın birinci baskısında yazdığı bir maddede köprünün Bezmiâlem tarafından yaptırıldığını ifade eder.¹⁷

Literatür bilgisi böyle olunca, doğal olarak ansiklopedi maddeleri de bundan etkilenir. Nitekim, *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*'nde, "Cisr-i Cedîd veya Vâlide Köprüsü olarak adlandırılan bu köprü Bezmiâlem Valide Sultan tarafından yaptırıldı (1845)";¹⁸ Semavi Eyice'nin yazdığı *Türk Ansiklopedisi*'ndeki maddede ise, "Bezm-i Âlem Vâlide Sultan 1845'e doğru, Karaköy-Eminönü arasında Cisr-i Cedid de denilen Vâlide Köprüsünü yaptırtmıştır"¹⁹ bilgileri yer alır. Mâmafih, Eyice, daha sonra kaleme almış olduğu diğer bir ansiklopedi maddesinde²⁰ köprünün valide sultanla ilişkisini ve bânisini söz konusu etmez.

Kendisi aslen tabip olup on yıla yakın bir süre Bezmiâlem Vakıf Gureba Hastahanesi'nin başhekimliğini yapan Asaf Ataseven, literatürün sunduğu bütün bu bilgilerden hareketle 1990'larda inşa edilen yeni Galata Köprüsü'nün isminin Bezmiâlem veya Valide Köprüsü olması gerektiğine işaret eder.²¹

.....

olarak yapıldı" (*Istanbul: an Urban History: Byzantion, Constantinopolis, Istanbul*, The Economic and Social History Foundation of Turkey, İstanbul 1996, s. 390).

16 F. Davis, *The Ottoman Lady, A Social History from 1718 to 1918*, Greenwood Press, Newyork 1986, s. 225. Ayrıca bkz. F. Davis, *Osmanlı Hanımı*, çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 246.

17 J.H. Mordtmann, "Constantinople", *First Encyclopaedia of Islam, 1913-1936*, E.J.Brill, New York, Köln 1987, II, 874.

18 "Galata Köprüsü", *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul 1983, III, 1783.

19 S. E., "Haliç Köprüleri", *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1970, XVIII, 374.

20 Semavi Eyice, "Haliç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, XV, 277.

21 A. Ataseven, "Yeni Galata Köprüsünün Adı Bezm-i Âlem ya da Valide

İncelediğimiz bu literatür içerisinde sadece Hüdayi Şentürk, makalesinin bir dipnotunda, aynı zamanda köprünün Karaköy tarafındaki takının üzerine de hakkedilen meşhur şair Şinasi'nin tarih manzumesinde köprünün banisi olarak Sultan Abdülmecid'i göstermesinden hareketle, "kitâbeden anlaşıldığına göre köprüyü Abdülmecid yaptırmıştır. Vâlide Sultan'ın ise bu köprünün yapılmasına 'delâlet' ettiği muahhar kaynaklardan anlaşılmaktadır. Köprüye, diğer adları yanında 'Vâlide Köprüsü' denilmesinin sebebi, Bezmiâlem'in bu delâletinin bir nişanesi olabileceği gibi, aynı zamanda 'Yeni Câmi Köprüsü' adıyla da tanınan köprünün, Eminönü ayağının hemen kar[ş]ısında kâin Yeni Vâlide Câmii'ne nisbetle bu isimle anıldığını söylemek de mümkündür"²² şeklinde köprünün ismiyle ilgili şüphelerini ortaya koyar; yine, Çelik Gülersoy da, muhtemelen döneminde inşa edildiği için hiçbir ayrıntıya girmeksizin köprünün "I. Abdülmecid tarafından 1845 yılında yaptırıldı"²³ğini belirtir.

Köprünün bânisi ile ilgili literatürdeki durum budur; örnekler daha da çoğaltılabilir, ancak, bu kadarı bile bu hükmün ne derece yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Bütün bu tartışmasız kabule rağmen, köprünün inşasıyla ilgili birinci elden kaynaklarda, yani, ne köprünün kurulma kararının alındığı padişah iradelerinde,²⁴ ne dönemin resmi gazetesi olan *Takvim-i Vekayi*'de köprünün açılışıyla ilgili olarak çıkan yazıda,²⁵ ne dönemin resmi tarihçisi olan Ahmed Lütfi Efendi'nin tarihinde,²⁶ ne Şinasi'nin ekte metni verilen ve her beytinde köprünün inşasına tarih düştüğü ilginç şiirinde, hatta, ne de o dönemde Bezmiâlem'in yaptırmış olduğu bazı eserlerin temel

.....

Köprüsü Olmalıdır", *Bezm-i Âlem Valide Sultan Hastahanesi Dergisi*, İstanbul 1990, Sayı 17, s. 19.

22 M.H.Şentürk, "Bezmiâlem Vâlide Sultan'ın...", s. 41.

23 Ç. Gülersoy, *Çağlar Boyunca İstanbul Görünümleri*, İstanbul Kitaplığı, İstanbul ty, s. 10.

24 BOA, İ.MVL, 71/1353; 17 Nisan 1844 (28 Rebiülevvel 1260), BOA, İ.MSM, 25/651. Bu iradenin metni için EK II'ye bakılabilir.

25 24 Aralık 1845 (24 Zilhicce 1261), *Takvim-i Vekayi*, nr. 295, s. 2. Bu yazının metni için EK III'e bakılabilir.

26 Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih*, naşiri Abdurrahman Şeref, Sabah Matbaası, İstanbul 1328, VIII, 74. Bu yazının metni için EK IV'e bakılabilir.

atma törenlerine dua etmesi için davet edilen Molla Murad Tekkesi Şeyhi Mehmed Murad Efendi'nin köprüye ayrı bir bahis ayırdığı vekayinamesinde²⁷ valide sultanın köprüyle ilişkisine dair en ufak bir işaret ve ima yoktur.

Tam tersine Şinasi'nin toplam sekiz beyitlik şiirinde, "Cisr-i dil-cû yaptı bahre Pâdişâh-i yem-şiyem", "Cisr-i âlî yaptı Şeh Abdülmecîd-i Cem-haşem" ve nihayet "Yaptı Hân Abdülmecid-i yem-himem cisr-i cedîd" şeklinde üç mısra'da köprüyü Sultan Abdülmecid'in yaptırdığına dair şahitlikleri vardır. Bilindiği üzere, doğrudan eserle bânisi arasındaki ilişkiye vurgu yapmak üzere yazılan tarih manzumeleri, konumuz bakımından önemli ve güvenilir verilerdir. Köprünün valide sultan tarafından yapılmadığının bir delili de, geçişlerinin paralı olması keyfiyetidir; zira, normalde köprüyü Bezmiâlem yaptırmış olsaydı, bunu da diğer eserleri gibi bir vakıf eseri olarak yaptırtır; inşa ve bakım masraflarını kendi vakıf gelirlerinden karşılaması gerekirdi. Bu durumda ise köprünün üzerinden geçenlerden para alınması, hayır ve vakıf anlayışına aykırı bir tutum olur, uygun düşmezdi.

Hâl böyle iken bütün bu veriler ışığında Bezmiâlem Valide Sultan'la köprü arasında bu kadar sağlam bir irtibatın nasıl kurulabildiği sorusu gündeme geliyor ki, esas bu sorunun cevaplandırılması gerekir. Problemin büyük ölçüde kamuoyunda bu köprü için kullanıldığı yukarıda zikredilen isimlerden ve özellikle de Valide Köprüsü nitelemesinden kaynaklandığını düşünüyorum. Yukarıda ifade edildiği üzere, Mehmed Raif, kamuoyunda köprü için, Cisr-i Cedid, Büyük Köprü, Karaköy Köprüsü, Yenicami Köprüsü ve Valide Köprüsü gibi isimlerin kullanıldığını belirtir.

Bu isimlendirmelere biraz daha yakından bakıldığında Cisr-i Cedid adının Cisr-i Atik'e, yani Hayratiye Köprüsü'ne ve Büyük

.....

27 "Şeyh Mehmed Murâd-ı Nakşibendî ve Vekayinamesi", s. 58-59. Bu yazının metni için EK V'e bakılabilir. Mehmed Murad Efendi, aynı vekayinamede valide sultanın hayratından olan Gureba Hastahanesi'nin temel atma ve daha sonra gerçekleştirilen açılış törenlerini izah ederken bu eserlerin açıkça valide sultanla ilişkisine vurgu yapar. Bu iki tören için kullandığı konu başlıkları şu şekildeydi: "Vaz'-ı esâs-ı Tâb-hâne-i Vâlide Sultân" (s. 43) ve "Güşâd-ı Câmî'-i Vâlide Sultân ve bîmâr-hâne-i vey" (s. 56-58).

Köprü isminin de yine eski köprü ölçü alınarak cesametine nispetle kullanıldığı; geri kalan üç isimlendirmenin ise köprünün iki ayağının oturduğu yerlerle ilgili olduğu görülür. Diğer bir ifadeyle, Karaköy Köprüsü adı, köprünün bir ayağının Karaköy'de; Yenicami Köprüsü veya Valide Köprüsü isimleri de köprünün diğer ayağının Hatice Turhan Valide Sultan'ın tamamlamış olduğu Yenicami önünde olmasıyla alâkalıdır. Bu durumda köprüyü Valide Köprüsü olarak tanımlayan İstanbul halkının bu kullanımdan kastının, Yenicami Köprüsü veya Valide Camii Köprüsü olduğu açıktır; ancak, günlük dilde muhtemelen uzunluğunun pratik olmaması yüzünden Valide Camii Köprüsü adını, Valide Köprüsü şeklinde kısaltmayı tercih etmiş olmalıdır. Böylece köprünün adının halk arasında Valide Köprüsü olarak yaygınlaştığı anlaşılıyor. Öte yandan, Yenicami veya Valide Camii'nin inşa edildikten sonra bulunduğu bölgeye âdeta damgasını vurduğu ve buradaki isimlendirme ve nitelendirmelerin genellikle camiye nispetle yapıldığını gösteren başka veriler de mevcuttur. Nitekim, Yenicami'nin arkasında yer alan Tekfur Kapısı, Yahudi Kapısı veya Çıfit Kapısı'nın bir isminin de Valide Kapısı olması camiiin bölgedeki yer tanımlamalarındaki rolünü açıkça ortaya koyan diğer bir delildir.²⁸

İşte tam da bu noktada köprü Bezmiâlem Valide Sultan'la ilişkilendirilir; *Valide Köprüsü* kullanımından hareketle, mademki köprünün adı *Valide Köprüsü*'dür, o halde köprüyü dönemin valide sultanının, yani, Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan'ın yaptırmış olması gerekir şeklinde mantıklı bir sonucuna ulaşılır. Bu yakıştırma ve mantıksal çıkarım, bütün deliller aksi yönde olsa da, genel bir kabul görerek literatürde giderek yaygınlaşır ve bugüne kadar kimsenin aklına böyle mantıklı bir izahtan kuşku lanmak gelmez. Oysa, ifade edildiği gibi, birinci el kaynaklarda bu köprünün Bezmiâlem Valide Sultan'la bir irtibatı olduğuna dair en ufak bir işaret dahi mevcut değildir.

Netice olarak 1845'ten yeniden yapıldığı 1863 yılına kadar İstanbul halkına yaklaşık 18 yıl hizmet vermiş olan Karaköy (Galata) Köprüsü, Sultan Abdülmecid döneminde halkı deniz ve doğa

28 *Handbuch für Reisende in den Orient*, Stuttgart 1846, s. 186. Bu bilgiye dikkatimi çeken Prof. Dr. Kemal Beydilli'ye bu vesile ile teşekkür ederim.

şartlarına bağılı olmaktan kurtaran ve İstanbul'un iki yakasını bir araya getiren bir eser olup literatürde iddia edilenin aksine ne bâniyelik ne de finansal yardım açılarından Bezmiâlem Valide Sultan'la hiç bir alâkası yoktur. Eski yazıyı bilmeyen ve literatür bilgisini tekrar eden yazarlar bir yana bırakılacak olursa, birinci elden kaynakları kullanan yazarların bile köprünün bânişiyle ilgili bu sorunu bugüne kadar farketmemiş olmaları ilginçtir.

Ek I

Şinasi'nin Karaköy Köprüsü'nün inşası için düştüğü tarih şiiri.

Dâver-i deryâ-atâ Sultân-ı İskender-siyer	1261
Pâdişâh-i rûzgâr ü sâye-i Rabb-i mecîd	
Eyler icrâ âleme mâ-i zülâl-i âtîfet	1261
Reşhâ-i ihsânına bahr-i muhît olmaz nedîd	
Ahd-i pür-adlinde câri sû-be-sû âb-ı sürûr	1261
Zevk u behçetle geçer eyyâmı ayn-i rûz-i îd	
Feyz-i adli cümle-i mülkü ihâtâ eyledi	1261
Âb ü tâb-ı şevketi oldu mezîd-ender-mezîd	
Tarz-ı vâlâ köprü inşâ kıldı rû-yi lücceye	1261
Yâni ihdâs eyledi Tersâne'ye bâb-ül-hadîd	
Ol Şeh-i deryâ-dil ü kulzüm-nevâlin ömrünü	1261
Nûh mânend eyleye efvân Mevlâ-yi vahîd	
Cisr-i dil-cû yaptı bahre Pâdişâh-i yem-şiyem	1261
Aktı kilkimden Şinâsî siyyemâ dü mısraım	1261
Cisr-i âlî yaptı Şeh Abdülmecîd-i Cem-haşem	1261
Yaptı Hân Abdülmecid-i yem-himem cisr-i cedîd	1261 ²⁹

.....

²⁹ Şinasi, *Müntahabât-ı Eş'âr*, haz. Süheyl Beken, Dün-Bugün Yayınevi, Ankara 1960, s. 75-76.

Ek II*Galata (Karaköy) Köprüsü'nün İnşa Edilmesine Dair
Padişahın İradesi*

Veliiyü'l-himema, kerimüş-şiyemâ, devletlü, inayetlü, âtîfetlü, übbehetlü efendim hazretleri,

Mâlûm-i âlileri buyurulduğu üzere Karaköy İskelesi'yle Eski Gümrük mahalline saye-i şevket-vâye-i hazret-i mülûkânede bir kıt'a cısr-i cedid inşa ve ilkası tüccar ve saire taraflarından ifade ve iltimas olunmuş ve mahall-i merkume iskeleleri Dersaadet ve Galata'da merkez-i ticaret olan mevakie semt ve civar ve cısr-i mezkûrden gelip geçen kesandan mürûriye resmi ahz olunacağı cihetle menâfi-i kesire husulü âzâde-i kayd [ü] tezkâr olarak menâfi-i hazâin-i celile-i şâhâne esbâb-ı mümkinisinin istihsali ise nuhbe-i âmâl ve efkâr bulunmuş olduğundan ve bi-mennihi Teâlâ cısr-i mezkûr inşa olunduğu takdirde bi'l-istizan cisreyn beynine gerek Devlet-i Aliyye ve gerek düvel-i ecnebiyye tüccar sefayini girip çıkamayacağı mülâbesesiyle der-dest-i müzâkere olan Liman Nizamı bittabi hâsıl olacağından Tersane-i Âmire'de tanzim ettirilip takdim olunan modeli mûcibince sâlifü'l-beyan cisrin inşası hususunda istizan-ı irade-i seniyyeyi şâmil devletlü Kapudan Paşa hazretlerinin bir kıt'a takrirleri geçenlerde beyne'l-vükelâ Meclis-i Meşveret'te kıraatle icabı müzâkere ve mârrü'z-zikr model dahi ruyet ve muayene olunarak vakıa mahall-i mezkûre öyle bir cısr inşa ve ilka olunması enva'-ı muhassenat ve menâfi câmi' ve melfuf pusulaya nazaran bunun masarılı eğerçe üç bin bu kadar keseye reside olacak ise de alınacak müruriye resmi ne kadar ehven ve hafif vaz olursa masarılı merkume iki seneye varmaz istifa kılındıktan sonra mütemadi pek çok faide-i hazine ve mevkiyyeyi müstetbi' olacağı ecilden te'hir-i inşası bayağı gayr-i câiz idüğüne ve cısr-i mezkûrün masraf ve temettüü Tersane-i Âmire Hazinesi'ne ait olmak suretini kapudan-ı müşarünileyh hazretleri beyan ve irad eylediklerine binaen cısr-i mezkûr için alınacak müruriye resminin dahi müşarünileyh hazretleri marifetiyle kararlaştırılarak keyfiyetin hâk-pâ-yı âliden istizan olunması tensib ve mütâlaa ve

resm-i mezkûrün söyleşilip ifadesi kendilere sipariş ve havale kılınmış idi. Cısr-i mezkûrdan mürur edecek süvari ve piyade ve hamule ve saireden alınması tasavvur ve tasmim olunan resmin miktarı terkim birle pusulası takdim kılınarak resm-i mezkûrün ol-vechile veyahud vech-i aherle tesviyesi bu kere müşarünileyh hazretleri canibinden ba-tezkire inha ve istifsar olunmağla işbu Pazar günü Meclis-i Umumi'den sonraca akdolunan Meclis-i Hass-ı Vükelâ'da zikrolunan tezkire ve pusula bi'l-kırae tahsisi istiş'ar ve istizan olunmuş olan resim zaid olmayıp mutedil görünerek fakat pek mütenevvi olduğuna ve böyle mütenevvi resmin istihsali müteassir olacağına mebni cısr-i mezburdan mürur u ubur eyleyecek binek ve yük arabalarından yüklü olduğu halde beş kuruş ve tehi bulunduğu surette yüzer pare ve yüke gelir ve rükûb olunur hayvanattan yüklü ise kırkar ve yüksüz geçtiği ve üzerinde adam olmadığı takdirce yirmişer ve piyade efrad-ı nüfustan beşer ve yüklü hammaldan onar pare ve ağnam ve keçi ve kuzu sürülerinden yirmi beş re'si mütecaviz olur ise beşer kuruş resm alınması ve bi-mennihi Teâlâ cısr-i mezkûr inşa ve mahall-i mezbura vaz ve ilka olunduktan sonra zikrolunan resimlerin izahen tarifesi tanzim birle neşrolunması bi't-tasvip evrak-ı merkume manzur-i âli-i hazret-i padişahi buyurulmak için suy-i vâlâ-yı seraskerilerine tesrib kılınmış olmağın cısr-i mezkûrün ol-vechile Tersane-i Âmire canibinden inşası ve resm-i mezkûrün ber-minval-i meşruh istifasi emrinde her ne suretle irade-i isabet-âde-i hazret-i padişahi müteallik ve şerefsudur buyurulur ise âna göre icra-yı iktizasına ibtidar olunacağı beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim.

Mâruz-i çâker-i keminelere ki,

Reside-i dest-i ta'zim olan işbu tezkire-i samiyye-i asafaneleriyle evrak-ı mezkûre meşmûl-i lihâza-i şevket-ifâza-i hazret-i şâhâne buyurulmuştur. Vâkıa sâye-i şevket-vâye-i hazret-i mülk-dârîde mahall-i mezkûre müceddeden bir cısr inşa ve ilka olunması muhassenat-ı adîde ve menâfi-i hazine ve mevkiyyeyi mucib olacağı derkâr bulunmuş ve tezekkür ve tasvib olunduğu vechile bi-mennihi Teâlâ cısr-i mezkûrün inşa ve vaz ve ilkasından sonra sâlifü'z-zikr resimlerin izahen tarifesi tanzim olunarak neşr ve ilân kılınması yolunda görünmüş idüğüne binaen tıbk-ı tensib ve istizan

olunduğu üzere cısr-i mezkûrün Tersane-i Âmire canibinden inşası ve mezkûr resmin dahi ber-vech-i meşruh istifası hususlarına irade-i isâbet-âde-i cenâb-ı cihanbani müteallik ve şeref-sudur buyurulmuş ve evrak-ı merkume yine savb-ı savab-nümâ-yı asafilerine iade ve tesyar kılınmış olmağla ol-bâbda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.³⁰

.....

30 Bu önemli iradenin arkasında 17 Nisan 1844 (28 Rebiülevvel 1260) tarihi vardır (BOA, İ.MSM, 25/651).

Ek III*Galata Köprüsü'nün Açılış Törenine Dair Takvim-i Vekayi'de Çıkan Yazı*

Cenâb-ı Rabb-ı kerim padişah-ı iskender-şiyem ve şehinşâh-ı dârâ-hadem veli-nimet-i bî-minnetimiz efendimiz hazretlerini izdiyad-ı ömr ü şevket ve imtidâd-ı mecd ü saltanat ile heman-dem-i rehin-i şâdi ve hurrem ve nice âsâr-ı celile ve sanayi-i bedia tesis ve icrasına muvaffakiyetle zât-ı zılliyet-âyât-ı mülûkânelerini sitayiş-kerde-i esnaf-ı ümem buyursun. Cenâb-ı muallâ-elkab-ı mülûkâneye mevhibe-i celile-i sübhaniyye ve atiyye-i bedihiyye-i ilahiyye olan hasâil-i ber-güzide-i raiyyet-perveri ve şemâil-i müstahsene-i merâhim-küsteri-i şehriyarileri mâlûm-i enâm olduğuna ve Dârü's-saltanatü's-seniyye'de kâin gümrük tarafları ile Galata cânibi makarr-ı tüccar ve ikisinin miyanında bulunan deryadan iyâb ve zehâbın kesreti bedidar olarak gerek akçe naklinde ve gerek gidilip gelinmekte pek çok telefât ve tekellüfat vukubulmakta olup bunun def' ve teshili dahi mücerred ibzâli-i âtıfet-ı celîle-i mülûkâneye mütevakkıf bulunduğuna binaen masarîf-ı tâmiriyyesine medar olmak üzere her ne miktar mürûriye resmi irade buyurulur ise bi'l-memnuniyye i'ta olunacağı beyanıyla mahall-i mezkûre dahi bir cîsr inşası hususuna müsaade-i seniyye-i mülûkâne erzâni buyurulması Dersaadet'te mütemekkin taife-i tüccar cânibinden umumen niyaz ve istid'a olunmuş ve vâkıa bu bâbda sekene-i Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye'den ekserisinin giriftar-ı mazarrat ve meşakkat oldukları nezd-i hazret-i şâhânedede dahi derece-i sübûta vâsıl olmuş olduğu cihetle mahza âhali ve berâyânın zahmet ve meşakkatten vikayeleriyle beraber teshil-i seyr ü hareket ve tehvin-i esbâb-ı menfaat ve ticaretleri irade-i ihsan-âdesiyle Galata'da vaki Karaköy Kapısı'ndan beri tarafta kâin Atik Gümrük mahalline müceddeden bir cîsr tanzim ve inşası hususuna irade-i isabet-ifade-i cenâb-ı mülûkâne müteallik ve şerefsudur buyurulmuş ve mahall-i mezkûr açık (?) ve deniz altı yer olduğundan Cîsr-i Atik misillü sal üzerine yapılması uyamayıp altından deniz işleyecek ve şiddetlice havalarda zedelenmeyecek surette dubalar üzerine bir tarz-ı diğerde cîsr

inşasına bundan akdem bed' ve mübaşeret olunmuş idi. Sâye-i muvaffakiyet-vâye-i hazret-i tâcdârîde cîsr-i mezkûr bu defa reside-i hadd-i hitam olarak şehir-i şerif-i mezkûrün yirminci Çarşamba günü ahşam üstü mahalline vaz' olunmağla ertesi Perşembe günü küşad olunmak üzere hâk-pâ-yi gerdun-i'tilâ-yı hazret-i mülûkâ-neden lede'l-istizan cîsr-i mezkûrün ol-vechile küşadı hususuna irade-i meâli-âde-i hazret-i şehriyâri şeref-efzâ-yı sünûh ve sudur buyurulduğundan beray-ı seyr ü temaşa mahall-i mezburu teşrif-i meyâmin-redif-i cenâb-ı tâcdârî meymenet-ârâ-yı vuku olacağından Serasker-i müşârünileyh hazretleri ile reis-i Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye ve Tophane-i Âmire müşiri ve Kapudan-ı Derya devletlü paşalar ve sâlifü'l-beyan İstanbul Ordu-yı Hümayunu müşiri müşârünileyh Reşid Paşa ve Tersane-i Âmire Nâzırı saadetlü Tevfik Beyefendi hazeratı mârrü'z-zikr Karaköy Kapısı tarafında hazır ve kudûm-i meyamin-lüzûm-i mülûkâneye müterakkib ve muntazır oldukları halde zât-ı mekârim-simat-ı şâhâne bi'l-şevketü ve'l-ikbal mahall-i mezkûrü bi't-teşrif resm-i istikbal icra olunduktan sonra müşârünileyhim hazeratı rikâb-ı mekârim-meab-ı cenâb-ı şâhânede olarak cîsr-i mezkûrden mürûr ve azîmet ve o sırada terâküm ve tehâcüm eden bazı hademe ve sunûf-i teb'a-i Devlet-i Aliyye ve sairenin cîsr-i mezkûrden güzârlarına ruhsat-ı seniyye-i şâhâne ve üç gün mürûr u ubur edenlerden akçe alınmamasına müsaade-i aliyye-i mülûkâne şâyân-birle îfa-yı lütf ü fütüvvet buyurulup şeref-sudûr eden irade-i aliyye mücebince müşârünileyhim hazeratıyla o aralık mahall-i mezkûrde bulunan Darphane-i Âmire Nazırı saadetlü Tahir Beyefendi ve Meclis-i Vâlâ âzasından saadetlü Hacı Edhem Beyefendi ve İhtisap Nazırı saadetlü Hüseyin Beyefendi hazeratı dahi hâk-pâ-yi cenâb-ı cihandariye cephe-sâyı ubudiyyet olarak haklarında envâ'-ı nevâziş-i hazret-i memâlik-perveri şeref-vukuiyle cümlesi rehin-i gencine-i fahr ve mesarr-ı bî-intihâ ve cîsr-i mezkûrün emr-i inşasında bulunan Tersane-i Âmire başmimarı ve mimar kalfaları ile hademe-i saireye müstevfi atâyâ-yı seniyye ihsan ve i'ta buyurulmuş ve oradan hareket-birle rükûb-i meyamin-mahsub-i mülûkâne için tehyie kılınan filika-i hümayun ile Tersane-i Âmire'yi dahi bi't-teşrif havuzda der-dest-i tâmir olup hadd-ı hitâma resâ olan Ereğli nam vapur-i hümayunun bahre hurûcunu temaşa ile yine filika-i hümayun-ı mezkûre râkiben

Tersane-i Âmire'de kâin Dâire-i Hümayun'a şa'ş'a-pâş-i teşrif ve ikbal ve bir hayli müddet istirahat ve ârâm ile müşârünileyhima Kapudan Paşa ve nazır beyefendi hazeratı mazhar-ı esnaf-ı cemi-
le-i iltifat-ı bî-hemâl buyurularak badehu yine filika-i hümayun-ı mezkûre bi'r-rükûb avdet-i meâli-meymenet-i hazret-i kişver-keşâ-
yi şeref vukubulmuş ve cistr-i mezkûrden güzerân edenlerden alınac-
cak mürûriye resminin miktar ve kemiyeti dahi mâlum olmak için
ber-vech-i âti zikr ü beyan olunmuştur:

Efrad-ı kesandan 5 para

Yüklü hammaldan 10 para

Tehi bargirden 20 para

Yüklü bargirden 40 para

Tehi arabadan 100 para

Yüklü arabadan 200 para

Koyun ve keçi ve kuzu ve sairenin beher re'sinden 3 para.³¹

.....

31 24 Aralık 1845 (24 Zilhicce 1261), *Takvim-i Vekayi*, nr. 295, s. 2.

Ek IV*Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi'nde Galata Köprüsü'nün İnşası*

Dersaadet sahilinde Eski Gümrük Önü ile Galata arasında bir köprü inşası memleketçe her türlü muhassenat ve fevaidi müstelzim olacağından Karaköy Kapısı'ndan beri tarafta Eski Gümrük mahal-line müceddeden bir cısr-i kavim inşa ve tanzimine irade buyurularak şimdiki timur köprünün yerine muntazam bir cısr yapıp teshilât-ı müruriyye icra kılındı. Mahall-i mezkûr deniz altı olduğundan Cısr-i Atik misillü sal üzerine yapılması uyamayacağından altından deniz işleyecek ve şiddetli havalarda zedelenmeyecek surette dubalar üzerine yapılmış idi. O esnada hitam-ı inşasıyla yevm-i muayyende Karaköy'den vükelâ ve bazı memurîn rikâb-ı şâhânede olarak cısrden mürûr ve azimet ve mârrîn ve âbirînden üç gün mürûriye akçesi alınmamasına irade buyuruldu. Masarîf-ı tâmiriyyesine karşılık olmak için alınacak mürûriyenin tarifesi bu idi:

Piyade kesandan 5 para

Yüklü hammaldan 10 para

Boş bargirden 20 para

Yüklü bargirden 40 para

Boş arabadan 100 para

Yüklü arabadan 200 para

Koyun, keçi ve kuzunun beher re'sinden 3 para.³²

.....

³² Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih*, naşiri Abdurrahman Şeref, Sabah Matbaası, İstanbul 1328, VIII, 74-75.

Ek V

Murad Molla Tekkesi Şeyhi Mehmed Murad Efendi'nin anlatımıyla Karaköy Köprüsü'nün inşası

İnşâ-şoden-i Cisir

Bundan akdem İstanbul'da Bağçe-kapusı civârında, ihtisâb agaları için mahsûs mahallün ve devâ'irinün pîşgâhından Galata civârında vâkı' Karaköy-kapusı dimekle ma'rûf kapunun pîşgâhında vâkı' iskele tarafına bir köpri bina olunup vaz' olunmağla irâde-i Şehen-şâhî sâdır olmağla ber-mûceb-i emr ü fermân Tersâne-i Âmir'e'de cisir-i mezkûrun eczâsı tanzîm ü ikmâl kılınup sene-i mezkûre Zü'l-ka'desinün yigirminci cihâr-şenbih günü icrâsı [eczası] mahal-line nakl olunup ve kantara-i mûmâ-ileyh yirine vaz' olunmuşdur. Ve lâkin bir kimesneye yevm-i mezkûr[d]a mürûra ruhsat virilmedi. Ferdâsı mâh-ı mezkûrun yigirmi birinci penç-şenbih günü şevketlü kerâmetlü kudretlü Pâdişâh-ı dîn-i İslâm huldullahı mülkehu ilâ yevmü'l-kıyâm hazretleri, cisir-i mezkûrı teşrîfiyle müşerref kılup dâbbe ? ile Karaköy-kapusı tarafından İslâmbol semtine ubûr buyurdukda, ol gün cümleye, geçmeğe rushat virildi. Egerçi mürûr için şey'-i yesîr alınmak vaz' u ta'yîn olunmuş ise de, yine hayr ü hasene [hayr-ı hasene] olmakdan çıkmaz. Zîrâ sevâb-ı cemîl ve hayr-ı cezîl, Cenâb-ı Kibriyâ tarafından Pâdişahımuza virildiğine ve virileceğine şekk ü şübhe yokdur. Zîrâ oradan lede'l-hâce mürûr, emr-i asîr ider.

İskelelerin iki cânibde kesreti sebebiyle rûy-ı deryâda kayığun kesreti olup kayıkcıların ekserîsi dahi acemî olmağla birbirine çatup zevrak-ı şikest olmak ve kayık devrilmek ve gayetle derîn mahall olduğundan ba'zı çıkmayup boğulmak ve yine gün doğrusı rûzgârında kemâl-i te'sîri sebebiyle furtuna ziyâde olup karşı tarafa geçilmesi muhâl gibi olmak ve sefinelerin miyân-ı bahrde kesreti olmak hasebiyle nâgehân geminün verâsından bir kayık zâhir olup âhar kayığun üzerine çıkmak ve devirmek ve böyle nâ-hemvâr hevâlarda ve eyyâm-ı hatîrede kayıkcılar ehl-i mürûra imtinân itmek ve ziyâde akça istemek ve sinîn-i kesîre, düvel-i sâ'ire tüccârlarının sefineleri, Galata cânibinde beş kat deryâda saff olup kalmak ve bâd-ı hevâdan bir mesken olmağla vilâyetlerine gitmemek, bâ-husûs Mora keferesi

tâ'ifesi o gemiler sebebiyle orada envâ'-ı fesâdı irtikâb itmek ve Rûmî köleler ve câriyeler, sâhiblerinün mâllarını alup ve irtidâdı kabûl idüp o sefîneler ile firâr itmek ve bunların emsâli mahâzîr-i kesîre ve envâ'-ı mazarrat der-kâr idi. Bu cîsr-i latîf bereketiyle ümmet-i Muhammed'ün üzerinden masâ'ib-i kesîre def' oldu. Bu sûret de, câmi' yapmak gibi azîmdür. Cenâb-ı Kibriyâ, şevketlü kerâmetlü efendimizi böyle hayr-ı celîle muvaffak ecr-i azîm ihsân buyuracağında ve cümleye galib ve mansûru'l-livâ ? ideceğinde şekkimüz yokdur. Hemân Rabbüm Allahü Te'âlâ niçe niçe böyle hayrât-ı celîlelere muvaffak eyleye. Âmin.³³

.....

33 Hüdai Şentürk, "Şeyh Mehmed Murâd-ı Nakşibendî ve Vekaynamesi", s. 58-59.